

پودمان ۵

تزیین

سرامیک یکی از قدیمی‌ترین صنایع می‌باشد و حاصل استفاده از چهار عنصر آب، خاک، باد و آتش است و در تمامی تمدن‌های شناخته‌شده جهان عرصه‌ای برای بروز خلاقیت هنری گروهی از صنعتگران و هنرمندان بوده است. در تزیینات سفال نشانه‌های معینی از زندگی اجتماعی و دوره زندگی و ویژگی‌های مادی و معنوی نمایانگر است و وسیله مناسبی برای شناسایی تمدن شهرها است، زیرا هر ملتی برای تزیین سفال‌ها و سرامیک‌های خویش نشانه، اشکال و تزیینات ویژه‌ای به کار می‌برده است. با انجام تزیین بر روی سفال و سرامیک ارزش فراورده از نظر زیبایی و کیفی افزایش می‌یابد.

واحد یادگیری ۵

شاپیستگی تزیین دستی و یادگیری مهارت آن

در این پومنان در مورد دلایل تزیین بدن های سرامیکی توضیح داده شده است و مهارت روش های تزیین بدن های سرامیکی پیش از پخت و پس از پخت را هنرجویان فرا خواهند گرفت.

استاندارد عملکرد

■ تزیین قطعات سرامیکی با توجه به طرح، شکل و کاربرد بدن

تزيين

پودمان پنجم: تزيين

به تصاویر زير نگاه کنيد، نتيجه گيري شما چيست؟

ب

الف

شكل ۱

کدام يك از بدنهاي سراميكي شكل يك زيباتر است؟

ارزش نهايی کدام فراورده بيشتر است؟

کدام محصول سراميكي مراحل توليد را كامل طي کرده است؟

آيا مى توان در تزيين، اهداف کاربردي داشت؟

آيا استفاده از لعاب را مى توان يكى از روشهاي تزييني دانست؟

تزيين سراميک شامل عملياتی است که بر روی قطعه سراميکي جهت زيبايي قطعه و اهداف کاربردي اجرا می شود و در تمام مراحل گل پلاستيك، چرمينه، خشك، بيسکوييت و لعاب دار انجام می شود .

سؤال

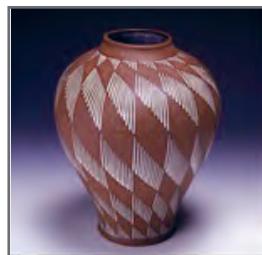

هر کدام از بدنهاي موجود در تصاویر زير در چه مرحله‌اي از رطوبت گل تزيين می‌شوند؟

شكل ۲

به تصاویر زیر توجه کنید و به سؤالات پاسخ دهید.

شکل ۲

د

ج

ب

الف

- به نظر شما در کدام تصویر زیاده‌روی در تزیین مشاهده می‌شود؟
- در کدام تصویر روش تزیین، متناسب با کاربرد فراورده می‌باشد؟
- در کدام تصویر، تزیینی متناسب با فرهنگ و آداب و رسوم جامعه مشاهده می‌کنید؟
- در کدام تصویر علاوه بر تزیین خارجی قطعه، تزیین داخلی نیز دارای اهمیت می‌باشد؟
- کدام تصویر نشان‌دهنده تزیینی مناسب با قطعات سرامیکی می‌باشد؟

أصول تزیین

کاربرد اصول زیباشناختی هنری در ساخت فراورده موجب دلنشیینی و چشم نوازی و در نتیجه ارزشمندشدن آن بدنه می‌شود.

یکی از اصول زیباشناختی هنری حفظ اصالت ماده است که در مورد قطعات سرامیکی نیز این نکته باید رعایت شود. به طور مثال کاربرد هر رنگی به جز رنگ‌های سرامیکی و ایجاد فرم‌های ویژه فلزی و چوبی به قطعات سرامیکی، ویژگی خاکی بودن قطعه را می‌پوشاند و از ارزش هنری آن می‌کاهد. در تزیین نباید زیاده‌روی شود تا از ارزش اصلی قطعه کاسته نشود.

تزیین فراورده باید با توجه به ویژگی شکل آن انجام شود. ویژگی اصلی شکل قطعه عمودی، افقی یا خنثی بودن آن است.

ب) تزیین بدنۀ عمودی

الف) تزیین بدنۀ افقی

شکل ۴

برای تزیین بدنه های سرامیکی می توان از طرح های متضاد یا هماهنگ با جهت شکل قطعه استفاده کرد. در مورد قطعاتی مانند بشقاب و کاسه که داخل ظرف نیز دیده می شود باید به تزیین داخلی ظرف نیز توجه کرد.

ب) کاسه بدون تزیین داخلی

الف) کاسه با تزیین داخلی

شکل ۵

آماده سازی بدنه برای تزیین

شکل ۶

پیش از تزیین، بدنه سرامیکی نیاز به آماده سازی دارد. آماده سازی بدنه سرامیکی شامل زدودن گرد و غبار، چربی و دوغاب اضافی است. در صورتی که استفاده از لعب به عنوان روش تزیین بدنه سرامیکی انتخاب شود، بدنه پخته شده قبل از لعب کاری باید عاری از هرگونه گرد و غبار و اثر انگشت باشد.

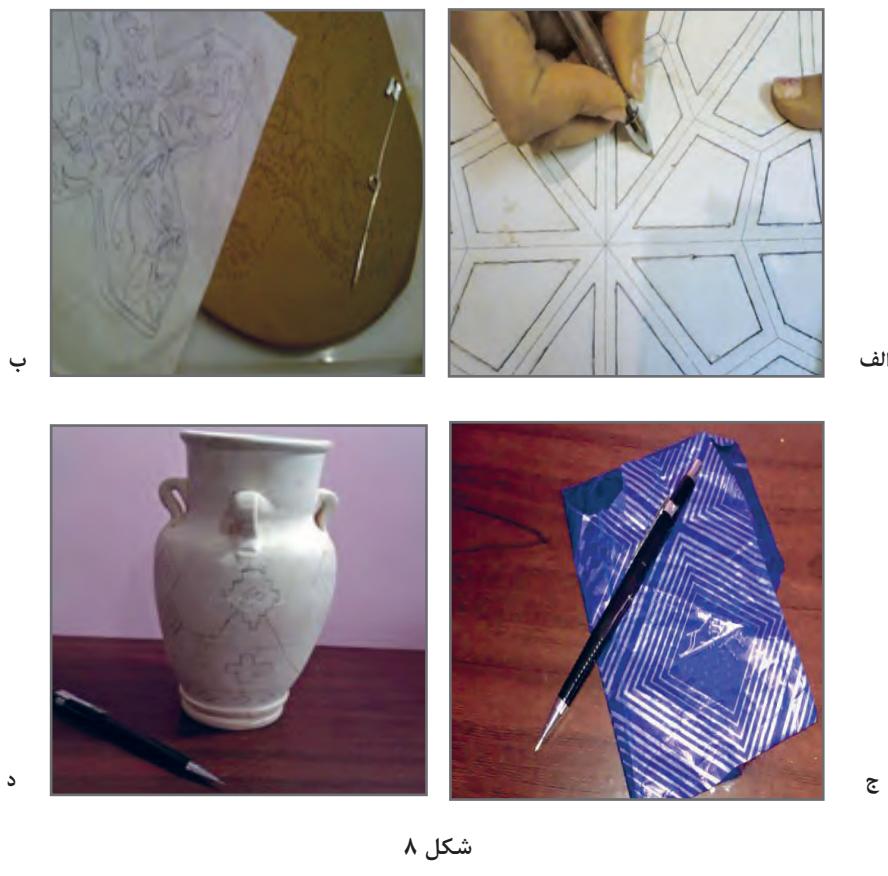
شکل ۷

گرد و خاک بدنه با اسفنج مرطوب و یا پارچه قابل زدودن است. ظروف پخته شده روغنی باید به دقت با مواد پاک کننده شست و شوشه و قبل از استفاده کاملاً خشک شوند. در صورتی که بدنه دارای ناصافی است، ابتدا باید به کمک سنباده سطح بدنه صاف شود سپس تزیین را انجام داد.

موم یا پارافین آب شده از جذب لعب توسط قطعه سرامیکی جلوگیری می کند. با حرارت دادن بدنه در کوره تا دمای ۲۰۰ درجه سلسیوس موم بخار می شود و از روی بدنه زدوده می شود.

روش‌های انتقال طرح

به تصاویر زیر نگاه کنید چه تفاوت‌هایی بین روش‌های انتقال طرح مشاهده می‌کنید؟

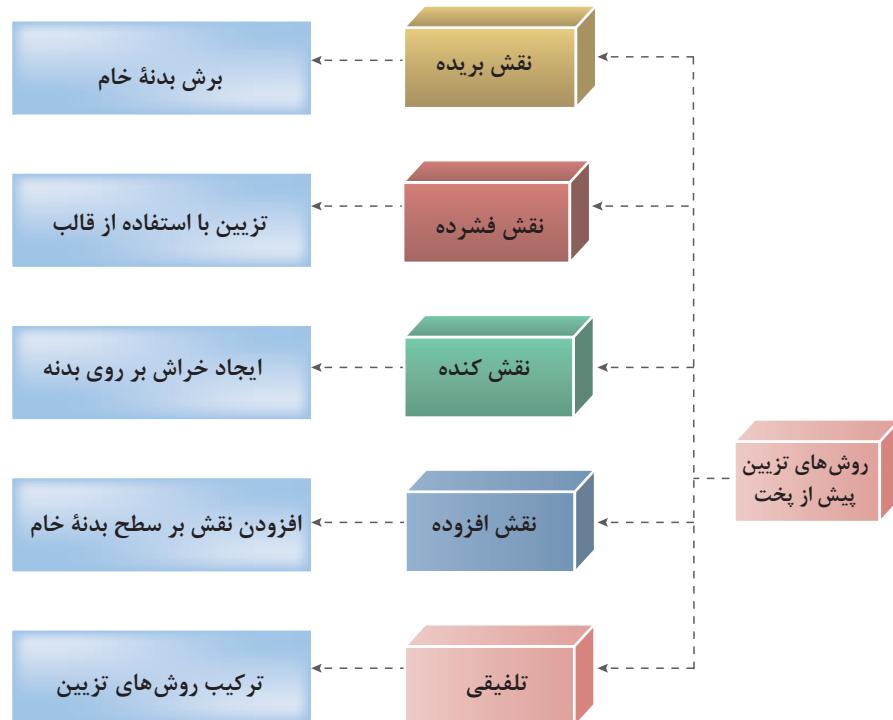
شكل ۸

روش‌های انتقال طرح به دو دسته مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌شوند:
۱ در روش انتقال طرح مستقیم، طراحی بهوسیله یک ابزار نوک تیز (بر روی بدنهٔ خیس) و یا مداد یا خودکار (بر روی بدنهٔ پخت‌شده) انجام می‌گیرد.

۲ در روش انتقال طرح غیرمستقیم ابتدا طرح بر روی کاغذ کشیده می‌شود، سپس به کمک خودکار یا ابزار نوک تیز طرح انتقال داده می‌شود.

روش‌های تزیین پیش از پخت

چگونه یک بدنه سرامیکی را پیش از پخت می‌توان تزیین کرد؟ برای تزئین از چه روش‌هایی می‌توان استفاده کرد؟

نمودار ۱

نقش بریده

در این روش پیش از خشک شدن بدنه (در حالت چرمنگی)، قسمتی از آن را مطابق با طرح و نقشه موردنظر به وسیله ابزار برنده و تیز از روی بدنه خام بریده و جدا می‌کنند که به آن نقش‌بریده یا مشبک گفته می‌شود.

نقش بر اثر برش بدنه خام به وجود می‌آید، طرح مورد نظر را به روش مستقیم یا غیر مستقیم بر روی بدنه انتقال می‌دهیم. بدنه موردنظر برای اجرای تزیین باید به حالت چرمنه رسیده باشد و از استحکام و مقاومت مناسب برخوردار باشد، به گونه‌ای که بدنه به راحتی تغییر شکل ندهد و یا زیاد خشک نشده باشد که با بریدن طرح اطراف نقش ترک بخورد.

شکل ۹

نکته

در هنگام برش بدن، ابزار باید به صورت مورب حرکت کند. با این کار هم تگه بریده شده به راحتی از زمینه جدا می‌شود و هم امکان اصلاح نقش وجود دارد.

شکل ۱۰- ابزارهای برشی برای ایجاد نقش بریده

نکته

باید توجه داشت که اگر تکه‌های بریده دو نقش به هم نزدیک باشند، دیواره حاصل بین آن دو استحکام چندانی نداشته و ممکن است به هنگام پرداخت، بدن آسیب ببیند.

شکل ۱۱

پس از بریدن نقوش، با ابزار برش ظریف‌تر، نقوش بریده شده پرداخت می‌شود و به تدریج قسمت مورب و هلالی نقوش برداشته می‌شود.

بعد از پرداخت نقوش، بدن را با اسفنج مرطوب یکنواخت می‌کنند.

برای قسمت‌های ظریفی که از اسفنج نمی‌توان استفاده کرد، پرداخت بعد از خشک شدن بدن با کاغذ سنباده انجام می‌شود.

پودمان پنجم: تزیین

کار عملی ۱: تزیین بدن به روش نقش بریده

مواد و ابزار: ابزار برش، سنباده، صفحه‌گردان، اسفنج، ابزار سرسوزنی، ظرف آب، بدن سفالی یا سرامیکی

شرح فعالیت: مراحل کار شامل:

- انتقال طرح
- برش خطوط محیطی به صورت مورّب
- پرداخت کردن نقوش بریده شده با ابزار تراش ظریف تر
- یکنواخت کردن بدن به اسفنج مرطوب
- پس از انتقال طرح با استفاده از ابزار برش، خطوط محیطی نقش موردنظر را با دقت و به صورت مورّب بریده و از بدن جدا می‌کنند.

در هنگام استفاده از ابزار برش مراقب دستان خود باشید.

نکته

روش نقش فشرده

در این شیوه با فشردن بدنه گلی (پیش از خشک شدن) در قالب، مهر یا اشیایی مشابه نقش روی بدنه ساخته شده ایجاد می گردد.

شکل ۱۳- فشار دادن مقداری گل درون قالب

شکل ۱۲- تراشیدن طرح بر روی قالب گچی

شکل ۱۵- ایجاد طرح با استفاده از مهر

شکل ۱۴- پرداخت بدنه پس از قرار دادن طرح

شکل ۱۷- غلتک های طرح دار

شکل ۱۶- انواع وسایل و ابزار مورد استفاده جهت ایجاد طرح

قالب فلزی

قالب‌ها در گذشته از جنس سفال، سنگ و چوب ساخته می‌شدند ولی امروزه شکل گچی آن رواج بیشتری دارد.

قالب چوبی

قالب سنگی

شكل ۱۸- انواع قالب

شكل ۱۹- نمونه‌هایی با تزیین نقش فشرده

کار عملی ۲: تزیین بدنه به روش قالبی یا مهری

مواد و ابزار: قالب، مهر، چاقو، اسفنج، ظرف آب، بدنه سرامیکی
شرح فعالیت: بدنه سفالی را انتخاب کرده و با استفاده از مهرهای ساخته شده و یا قالب‌های موجود بدنه را تزیین کنید.

هنگام فشردن مهر بر روی بدنه مراقب باشید فشار بیش از اندازه باعث فرو رفتن بدنه و از بین رفتن بدنه نشود.

هنگام استفاده از ابزار تیز مراقب دست و چشمان خود باشید.

نکته

نقش کنده

به تصاویر زیر دقت کنید و به سوالات پاسخ دهید.
 در کدام تصویر در هنگام تزیین بدنه نیاز به مراقبت بیشتری دارد؟
 برای اجرای روش تزیین نقش کنده، بدنه از نظر رطوبت باید چگونه باشد؟

ب

الف

شکل ۲۰

کندن نقش با ابزار بردارنده به صورت لایه‌ای و یا ایجاد خراش روی بدنه خام را نقش کنده می‌گویند.

پودهمان پنجم: تزیین

کار عملی ۳: تزیین بدن به روش نقش گنده

مواد و ابزار: ابزار سرسوزنی، ابزار بردارنده، ابزار برش، اسفنج، پایه گردان، مداد، کاغذ پوستی

شرح فعالیت: دو بدن همانند تصویر زیر تهیه کرده و بدن اول را مطابق تصویر الف به روش خراش و بدن دوم را مطابق تصویر ب به روش مشبك تزیین کنید.

ب

الف

هنگام استفاده از ابزار برنده و نوک نیز مراقب دستان و چشم‌های خود باشید.

نکته

نقش افزوده

افزودن قطعه‌ای گل مطابق طرح مورد نظر بروی بدن خام (پیش از خشک شدن) نقش افزوده یا برجسته کاری نامیده می‌شود.

نقوش برجسته ممکن است به صورت قالبی یا به صورت فتیله یا گلوله از لوح گلی بریده شده و سپس بر روی بدن چسبانده می‌شوند.

شکل ۲۱- انواع بدن‌های سرامیکی با تزیین نقش افزوده

این روش با افزودن گل بر روی نقش موجود بر بدن خام نیز ایجاد می‌شود.

۲۲ شکل

فعالیت کارگاهی

کار عملی ۴: تزیین بدن به روش نقش افزوده

مواد و ابزار: ابزار افزاینده، چاقو، طرح مورد نظر، پایه‌گردان، ظرف آب، ابزار انتقال طرح (مداد، ابزار سرسوزنی)

شرح فعالیت: بدن‌های را مطابق روش‌های شکل‌دهی که در پودمان دوم آموخته دیدید، تهیه کرده و سپس طرح را بر روی بدن انتقال داده و با افزودن گل به طرح بدن را تزیین کنید.

هنگام استفاده از ابزار نوک تیز و برنده مراقب دستان و چشمان خود باشید.

ترکیب روش های تزیینی

بسیاری از روش های تزیینی می توانند با هم بر روی یک بدن خام اجرا شوند که به آن روش تزیین تلفیقی گفته می شود.

به طور مثال می توان نقوشی را از یک بدن خام بریده و روی قسمت های دیگر بدن قرار داد و روی آنها را به صورت نقوش سطحی، کنده کاری کرد.

ابزار و وسایل موردنیاز در این روش همانند ابزار و وسایلی است که در روش های تزیین بدن پیش از پخت استفاده می شود.

کار عملی ۵: ترکیب روش های تزیینی

مواد و ابزار: ابزار نوک تیز، چاقو، ابزار انتقال طرح، ابزار برش، طرح، پایه گردان، بدن سفالی، مهر یا قالب، گل

شرح فعالیت: یک بدن سفالی را با ترکیب دو روش نقش افروده و نقش بریده تزیین کنید.

هنگام استفاده از ابزار برنده و نوک تیز مراقب چشم و دستانتان باشید.

تزيين بدنه پس از پخت

ایجاد رنگ در فراورده‌ها رایج‌ترین روش تزيين بوده و شاید بتوان گفت تزيين به وسیله رنگ زیباترین نتایج را تاکنون به همراه داشته است.

شكل ۲۳- تزيين با رنگ

تزيين با لعاب

يکی از موارد استفاده از لعاب‌ها، تزیین بدن است که به منظور زیباتر کردن و ایجاد تنوع در محصولات سرامیکی انجام می‌گیرد. کاربرد لعاب در زیبایی بخشیدن به قطعه سفالی به دو صورت است:

- ۱ روش نقاشی
- ۲ روش لعاب‌کاری

روش نقاشی با لعاب بر روی قطعات سرامیکی به دو صورت زیرلعا^{بی} و رو لعا^{بی} انجام می‌شود.

نقاشی رو لعا^{بی}

این روش نقاشی به این صورت است که پس از پوشاندن بدن با لعاب‌کدر سفید یا رنگی (اپک)، نقاشی می‌کنند.

این کار به دو صورت انجام می‌شود:

نقاشی روی لعاب خام و نقاشی روی لعاب پخته

ب) نقاشی بر روی لعاب پخته شده

الف) نقاشی بر روی لعاب خام

شكل ۲۴- انواع نقاشی رو لعا^{بی}

نکته

رنگ‌های رو لعابی باید با ذوب شدن در داخل لعاب زمینه نفوذ کنند تا پس از پخت پوسته نشود.

سؤال

رنگ‌های رو لعابی در چه اتمسفری از کوره باید پخت شوند؟

فعالیت کارگاهی

کار عملی ۶: تزیین بدن به روش رو لعابی

مواد و ابزار: لعاب کدر، بشقاب سفالی، قلم مو، رنگ‌های رو لعابی، اسفنج، ظرف آب، کتیرا

شرح فعالیت: مطابق تصویر داده شده بشقابی را از قبل تهیه کرده و سپس با اسفنج مرطوب تمیز کرده تا گرد و خاک موجود از روی بدن زدوده شود. سپس با لعاب کدر ظرف را پوشانده و بعد از تهیه رنگ‌های رو لعابی، طراحی بر روی بدن را انجام داده و با استفاده از رنگ‌های رو لعابی نقاشی را انجام دهید.

شكل ۲۵

مواحل نقاشی زیر لعابی

۳

۲
۲۶

۱

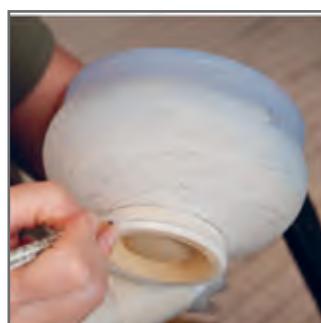
ساخت رنگ‌های زیرلعابی: این رنگ‌ها حاوی رنگ‌های سرامیکی (جوهر یا استین)، ۵ درصد لعاب و ۵ درصد گل بدنی می‌باشد.

۳

۲
۲۷

۱

افزودن مواد روان‌کننده به رنگ‌های زیرلعابی: برای روان شدن رنگ‌های زیرلعابی بهتر است آنها را با ماده روان‌کننده مانند کتیرا، ضدیخ، گلیسیرین و چسب کاغذ دیواری مخلوط کرد.

۳

۲
۲۸

۱

پخت قطعه نقاشی شده تا دمای قرمز: قطعه نقاشی شده به روش زیرلابی را پیش از زدن لعب حرارت می‌دهند تا مواد روان کننده آنها تجزیه شود (۶۰ درجه سلسیوس).

تحقیق کنید

در صورتی که بدنه‌ای که با رنگ‌های زیرلابی نقاشی شده است تا دمای قرمز حرارت داده نشود چه مشکلاتی ممکن است در لعب ایجاد شود؟

پوشاندن قطعه پس از نقاشی با لعب شفاف، آخرین مرحله است.

نکته

از قرار دادن چند لایه لعب به وسیله قلم مو هنگام نقاشی خودداری کنید. از کشیدن قلم مو هنگام نقاشی پرهیز کنید. همچنین در صورت عدم روان بودن قلم مو هنگام نقاشی مقداری کتیرا به رنگ‌های رولابی بیافزایید.

فعالیت کارگاهی

کار عملی ۷: تزیین بدن به روش زیر لابی

مواد و ابزار: بدن سفالی، رنگ‌های زیر لابی، لعب شفاف (ترانس)، قلم مو، مواد روان کننده مانند کتیرا، اسفنج، ظرف آب

شرح فعالیت: بدن سفالی را تهیه کرده و پس از سنباده زدن و تمیز کردن بدن با اسفنج مرطوب، طراحی را به روش مستقیم یا غیرمستقیم انجام داده و سپس با استفاده از لعب‌های زیرلابی نقاشی انجام داده شود. سپس بدن را تا دمای ۶۰ درجه سلسیوس حرارت داده تا مواد روان کننده‌ای که به رنگ‌های زیرلابی اضافه شده خارج شوند و کاملاً بسوzenد. سپس بدن با لعب شفاف پوشش داده شود.

لعل زنی

در پومنان قبل با روش‌های معمول لعل زنی آشنا شده‌اید؛ هریک از این روش‌های لعل زنی را می‌توان به عنوان روش تزیین بدن نیز به کار برد.

فعالیت کلاسی

روش لعل کاری را در هر یک از تصاویر زیر مشخص کنید.

شكل ۲۹

قطره چکان

سرنج

سایر روش‌هایی که به زیبایی قطعه می‌افزایند شامل مواد زیر است:

۱ لعل را می‌توان با استفاده از ابزارهایی مانند پوار، سرنگ، قلممو، قاشق، قطره چکان، مسوک، قلم مو و فوتک، اسفنج، لاستیک و انواع وسایل بافت دار (مهرزنی) بر روی قطعه به کار برد و انواع طرح‌های زیبا و شگفت‌انگیزی را به وجود آورد.

پوار

اسفنج

شكل ۳۰

۲ پیش از لعب کاری می‌توان بخش‌هایی از قطعه را به پارافین، موم و روغن آغشته کرد تا لعب را به خود نگیرد. موم را باید به مایع تبدیل کرد و با انواع قلم‌موها طبق ذوق و سلیقه انواع طرح‌ها را بر روی قطعه پیاده کرد. از مدادهای شمعی یا روغنی نیز می‌توان استفاده کرد. پس از یک بار پخت لعب می‌توان بخش‌های لعب نخورده را لعب زد و دوباره حرارت داد.

شکل ۳۱- پارافین

۳ روش دیگر استفاده از لعب جهت تزیین این است که طرح‌های کاغذی یا شابلون بر روی قطعه قرار داده شود و سپس لعب کاری انجام شود. بهترین روش لعب‌زنی برای تزیین با استفاده از پیستوله، مسوک و فوتک می‌باشد. بخش‌های لعب نخورده را می‌توان به روش‌های گوناگون لعب‌زنی کرد.

شکل ۳۲

۴ یکی دیگر از روش‌های تزیینی با استفاده از لعاب، ریختن نامنظم لعاب بر روی قطعه در حالت افقی، عمودی یا مایل است. بخش‌های بدون لعاب را می‌توان در تضاد با بخش‌های لعاب خورده قرار داد، به این ترتیب لعاب به همان صورت باقی بماند و یا از لعاب با رنگ دیگر استفاده می‌شود (شکل ۳۳).

شکل ۳۳

۵ چاپ استنسیل روش دیگری از کاربرد لعاب است که به صورت موم اندود کردن یا طراحی روی تور، چسباندن آن بر روی قطعه و سپس لعاب افشاری انجام می‌شود. برای این کار از کاغذ استنسیل یا رومیزی پلاستیکی نیز می‌توان استفاده کرد. در این حالت بخش‌های لعاب نخورده در تضاد با سایر بخش‌ها است و طرح‌های زیبایی ایجاد می‌شود.

شکل ۳۴—لعاب‌زنی با روش چاپ استنسیل

موم و لعب

فعالیت کارگاهی

کار عملی ۸: تزیین با استفاده از موم و لعب

مواد و ابزار: موم، قلم مو، بدنه سفالی، لعب، پایه گردان

شرح فعالیت: بدنه‌ای سفالی تهیه کرده و طرح موردنظر را بر روی آن اجرا کنید. سپس قسمتی از طرح را با توجه به ذوق و سلیقه خود با استفاده از قلم مو موم اندوخته و سپس بدنه را لعب بزنید. پس از پخت، بدنه را از کوره خارج کرده و قسمت‌هایی که لعب ندارد، لعب زده و پخت کنید.

ارزشیابی شایستگی تزیین

شرح کار:

- آماده سازی بدن، آماده سازی ابزار و مواد مورد نیاز
- انتخاب روش تزیین مطلوب و انجام صحیح انتقال طرح و تزیین
- تزیین قطعه براساس طرح و مدل مورد نیاز
- پرداختنهایی قطعه

استاندارد عملکرد:

تزیین قطعات سرامیکی براساس طرح، شکل و کاربرد بدن

شاخص‌ها:

- تمیز بودن قطعه از نظر گرد و غبار و چربی
- انتخاب طرح تزیینی مناسب
- تزیین قطعه
- قطعه تزیین شده عاری از عیوب چشمی

شرایط انجام کار و ابزار و تجهیزات:

شرایط: کارگاه استاندارد مجهز به تجهیزات ایمنی، ابزار و وسایل پرداخت و تمیزکاری، انواع طرح و شابلون، ابزار تراش و برش، انواع لعب، بدن سرامیکی، ظرف آب
ابزار و تجهیزات: پایه گردان، ابزار و وسایل تمیز کاری و پرداخت، ابزار تراش و برش، مواد سرامیکی و غیر سرامیکی، شابلون، طرح و مدل

معیار شایستگی:

ردیف	مرحله کار	حداقل نمره قبولی از ۳	نمره هنرجو *
۱	آماده سازی بدن	۱	
۲	انتخاب روش تزیین	۲	
۳	تزیین قطعه	۲	
۴	کنترلنهایی	۱	
	شایستگی‌های غیرفنی، ایمنی، بهداشت، توجهات زیست محیطی و نگرش: مسئولیت پذیری، سطح ۱، وقت شناسی، انجام وظایف و کارهای محوله، مدیریت مواد تجهیزات، سطح ۱، استفاده از مواد و تجهیزات با روش‌های ایمن و صحیح.	۲	
	میانگین نمرات		

* حداقل میانگین نمرات هنرجو برای قبولی و کسب شایستگی، ۲ می‌باشد.

منابع و مأخذ

- ۱ برنامه درسی درس تولید سرامیک به روش دستی رشته سرامیک، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش، ۱۳۹۳.
- ۲ ابراهیمی، مریم، شروه، عربعلی، لعب و مواد در سرامیک، چاپ دوم، تهران، رهام، ۱۳۸۰.
- ۳ قره‌داغی قرقشه، مرضیه، مبانی و مقدمات سفالگری، چاپ دوم، تهران، رهام، ۱۳۸۱.
- ۴ رستم‌خانی، محمد، آماده‌سازی مواد اولیه سرامیکی، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۳۹۳.
- ۵ خواکیم، مانوئل خوا ریاکلمنت، ترجمه سنبل نفریه، فنون لعب کاری، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۹.
- ۶ رحیمی، افسون، تکنولوژی سرامیک‌های ظریف، چاپ دوم، شرکت سهامی انتشار متین، مهران، ۱۳۸۲.

هنس آموزان محترم، هنرجویان عزیز و اولیای آنان می توانند نظرهای اصلاحی خود را درباره مطالب این کتاب از طرق نامه
به شانی تهران - صندوق پستی ۱۵۸۷۴ / ۴۸۷۴ - کروه دری مرپوط و یا پیام نگار tvoccd@roshd.ir ارسال نمایند.

وبگاه: www.tvoccd.medu.ir

دفتر تاینکتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش